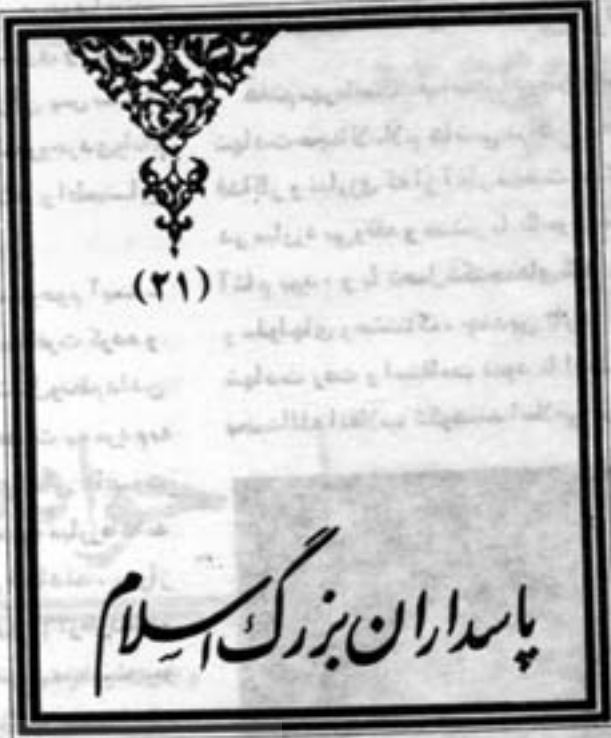

بحر العلوم

پاسداران بزرگ اسلام

سیرفقه و فقاہت

- در مقاله گذشته با ذکر نام اساتید بزرگ فقه از آغاز غیبت کبری امام زمان (عج) ، سیری بر فقه و فقاہت از نظر تاریخی داشتیم ، که با نام وحید سبببہانی "ره" ختم شد. اینک بہ دنبالہ این سیر تاریخی می پردازیم :
- ۲۵ - سید مهدی بحر العلوم ، صاحب آراء و نظریات فقهی ارزندہ و مورد احترام فوق العادہ شعبہ در سال ۱۲۱۲ وفات کردہ است .
- ۲۶ - شیخ جعفر کاشف الغطاء ، نویسنده کتاب معروف " کشف الغطاء " در فقه - متوفای سال ۱۲۲۸ هجری قمری .
- ۲۷ - شیخ محمد حسن صاحب جواهر ، صاحب دائرۃ المعارف بزرگ فقه بنام " جواهر الکلام " کہ مورد نیاز تمام فقہا است . در سال ۱۲۶۶ درگذشتہ است .
- ۲۸ - شیخ مرتضی انصاری ، کہ او را لقب خاتم الفقہاء و المحققین دادہ اند . دو کتاب معروف " رسائل " و " مکاسب " او از کتابہای درسی طلاب است . در سال ۱۲۸۱ در نجف اشرف درگذشتہ است .
- ۲۹ - میرزای شیرازی ، حاج سید محمد حسن معروف بہ میرزای شیرازی بزرگ ، صاحب فتاوی معروف تحریر تنباکو ، متوفای سال ۱۳۱۲ هجری قمری .
- ۳۰ - آخوند ملا محمد کاظم خراسانی معروف بہ " آخوند " نویسنده کتاب درسی معروف " کفایہ الاصول " در سال ۱۳۲۹ درگذشتہ است .
- ۳۱ - میرزای نائینی ، حاج میرزا حسین ، استاد بزرگ علم اصول و نویسنده کتاب تنزیہ الائمہ یا حکومت در اسلام . در سال ۱۳۵۵ در نجف اشرف وفات کردہ است .
- ۳۲ - حائری بزدی ، شیخ عبدالکریم ، مؤسس حوزه علمیه قم و استاد امام خمینی ، در سال ۱۳۵۵ هجری وفات کردہ است .
- ۳۳ - امام خمینی ، روح اللہ موسوی ، رہبر انقلاب اسلامی ایران ، شخصیتی با ابعاد گوناگون کہ پس از انبیاء و ائمہ معصومین ، نظیری در تاریخ نداشته است . امام دارای مبانی محکم و ارزندہ در فقه و اصول است و یکی از استوانہهای بزرگ فقه و فقاہت بہ شمار می آید . دوام عمر ببرکت امام عزیزمان رانقبات حکومت مهدی (عج) از خدای بزرگ خواستاریم . (۱)

اینک سخن ما در بارہ شخصیتی است بزرگ کہ او را بحر العلوم (دریای دانش) می خوانند ، شخصیتی کہ با آن شہرت جهانیش ، هنوز برای جهانیان شناختہ شدہ است چرا کہ مصداق بارزی از روایت " ان العلماء ورثۃ الانبیاء " عالمان وارثان پیامبرانند ، می باشد و کسی کہ علم ، ایمان ، اخلاق و سایر صفات برجستہ انسانی را از پیامبران ارث برد ، باید برای ما ناشناختہ بماند و هیچ جای شگفتی نیست چون آفتاب را نیز با آن ہمہ روشنی و وضوح ، نمی توان با چشم دید ، تنها از پرتو نورش جهان روشن است و همان گونه است شخصیت دانشمندان علمی ما تنها بہ شعاعی از نور پرفروغشان استنارہ می کنیم ، و اگر برخی دانشمندان را بہ آفتاب مثال می زنند ، بحر العلوم نہ یک آفتاب بلکہ چندین آفتاب درخشان است ، زیرا در ہر علمی سرآمد معاصران خود بود ، او استاد بزرگ فقه ، اصول ، تفسیر ، تاریخ ، حدیث ، رجال ، کلام ، ادبیات و دیگر دانشہای اسلامی است . در ہر فنی کہ وارد می شد دریائی از علم بود و با ہر استادی بحث می کرد ، او را بہ حمیت و شگفتی وامی داشت .

بحر العلوم کیست؟

سید مرتضی طباطبائی بروجردی (ره) کہ از علما و مراجع کویلا بود ، دارای دو فرزند می باشد ، یکی سید جواد کہ جد مرحوم آیت اللہ العظمی بروجردی است و دیگری سید محمد مهدی بحر العلوم .

سید محمد مهدی بحر العلوم ، پیش از بگاہ عید فطر سال ۱۱۵۵ هجری قمری در شب جمعہ چشم بدنیاگشود . پدرا رچمنش می گوید : " در آن شب - کہ شب ولادت فرزندم مهدی بود - امام ہشتم صلوات اللہ علیہ را دیدم شمع بزرگی را بہ شاگردش محمد بن اسماعیل بن بزیم می دہد ، محمد آن شمع را بر فراز بام منزل ما بردہ و روشن می کند ، ناگہان نور آن شمع بہ آسمان بالا رفتہ ،

آثار علمی و عملی بحرالعلوم

سید بحرالعلوم پس از وفات استادش وحید بهبهانی (قدس سره) رهبری و زعامت و مرجعیت شیعه را بدست گرفت و دنیا در برابر این دریای دانش و بینش و تقوی و پارسائی و فضیلت خضوع نمود و آوازه او آفاق را پرکرد.

اینک بحرالعلوم بر اوضاع و امور مسلمین مسلط شده و هنگام آن است که به مسائل اجتماعی و مشکلات گوناگون و فراوان است اسلام رسیدگی نموده، نظمی به حوزه‌های علمیه بدهد، لذا خود را برای این کار وقف نمود و با کمال اخلاص و جدیت، مشغول خدمت شد و برای اینکه بهتر به کارهایش برسد و از شخصیت‌های برجسته ای که معاصر او بودند، کمال احترام و تجلیل بعمل آورد، شاگرد بزرگوارش شیخ جعفر کاشف الغطاء (ره) را برای فتوا و پاسخ به احکام شرعی تعیین نمود.

و همچنین مرحوم شیخ حسین نجف را که از علمای مقدس و پارسای نجف اشرف بود به عنوان امام جماعت در مهم‌ترین و مشخص‌ترین مسجد "مسجد هندی" نصب نمود. شیخ شریف‌محمی الدین را برای قضاوت و حل و فصل دعاوی گماشت و خود بار سنگین تدریس و مشکلات حوزه و اداره امور مردم را بر دوش گرفت.

و اما اینکه چرا به او بحرالعلوم می‌گویند، مورخین نقل کرده‌اند که بحرالعلوم برای استفاده از محضر درس فیلسوف بزرگ میرزا سید محمد مهدی اصفهانی به خراسان مسافرت کرده، مدت ۶ سال در آنجا اقامت گزید و بالاترین بهره‌ها را از استاد خود گرفت، میرزای اصفهانی که از هوش سرشار شاگردش شگفت زده شده بود، روزی در اثنای درس خطاب به او گفت: "انما انت بحرالعلوم" براستی تو بحر العلومی، و از آن لحظه سید به این لقب مشهور شد. و امروزه خانواده بحرالعلوم، از خانواده‌های معروف و مشهور نجف اشرف می‌باشند.

استادش وحید بهبهانی در ستایش او چنین گوید: عزیز ترین و گرامی‌ترین فرزندانم، پژوهشگر و محقق بزرگ، فرزندان روحانی من، دانشمندان اطلاع و باهوش، عالم با تقوا، سید نجیب محمد مهدی...

محقق خوانساری، سید حسینی، در اجازه‌ای که به او داده است متذکر می‌شود که ایشان مجتهد در فروع و اصول و مقتضای خاص و عام و یگانه روزگار می‌باشد.

صاحب منتهی المقال می‌نویسد... رهبری که دوران، مانند او سراغ ندارد، و شخصیتی که روزگار از آوردن نظیر او عقیم ماند سید دانشمندان و عالمان، ولی فاضلان، علامه دهر و یگانه عصر کسی که اگر در معقول سخن گوید، می‌پندارم شیخ الرئیس ابوعلی سینا است و اگر در منقول بحث کند، بگویم: این علامه محقق است که در فروع و اصول دریا آسا است و اگر در "کلام" مناظره

دنیا را فرا می‌گیرد"

آری! شعنی که توسط امام رضا (ع) افروخته شود، باید نورش جهان را روشن سازد.

بحرالعلوم مقدمات نحو و صرف و ادبیات و منطق و فقه و اصول را با کوششی بی‌نظیر، نزد پدر خود و سایر فضلا و دانشمندان آن زمان در مکتبی کمتر از چهار سال فرا گرفته، در اوائل بلوغ، به درس خارج پدر خود و همچنین استاد کل وحید بهبهانی و شیخ یوسف بحرانی صاحب حدائق، راه یافته از محضر آن بزرگان استفاده شایانی برد، و پس از پنج سال درس و بحث فشرده و عمیق، به درجه اجتهاد نائل آمد و هر سه استاد بزرگ، اجتهاد او را امضا کردند.

پس از آن، از کربلا به نجف مهاجرت کرده و در مرکز بزرگ دانشگاه اسلامی به بررسی و تحقیق پرداخت و در مدتی کم که هنوز سنش از ۳۰ سال تجاوز نکرده بود - زعامت و رهبری ملت مسلمان را به عهده گرفت و درحالی که به تدریس و تالیف و تحقیق اشتغال داشت، به امور فقرا و مستمندان نیز رسیدگی کرده، قضایا و مشکلات اجتماعی مردم را حل و فصل می‌نمود.

بحرالعلوم دارای اخلاقی خداپسند و بی‌پامبرگونه بود، تواضع و فروتنی او زبانزد خاص و عام، عطوفت و مهربانی او نسبت به بی‌توانان و مستمندان در بالاترین حد خود و خلاصه اخلاق پسندیده او شاگردان و مریدان را بیشتر مجذوب خود ساخته بود. کم سخن می‌گفت، سکوتش از حرف زدنش بیشتر بود، همواره در حال تفکر و اندیشیدن به سر می‌برد، اگر سخنی بر زبان می‌آورد با ذکر خدا بود و یا پاسخ به پرسش‌های علمی، در بین مردم که می‌نشست، تشنگش حالت تشهد در نماز را داشت، هنگام راه رفتن هیبت و وقار خاصی داشت، هیچگاه به پشت سر خود یا به اطراف خود نگاه نمی‌کرد مگر در حال ضرورت، گام‌های استوار خود را بیشتر با اندیشه‌های شگرف می‌آمیخت. دریافتن بود که هیبتش مانع از سخن گفتن مردم با وی می‌شود، لذا همیشه ملازمان خود را سفارش می‌کرد، باب سخن گفتن با مردم بگشایند تا از راز دل آنان باخبر شده، در رفع گرفتاری‌هایشان بیشتر بکوشد.

صبحها همواره در بحث و تدریس و قضاوت بین مردم و شبها در مطالعه و تحقیق می‌گذراند و پس از اندکی خواب و استراحت، برای عبادت و مناجات به درگاه خداوند ذی الجلال خود را کاملاً آماده می‌ساخت و بسیاری دیده می‌شد که پس از نیمه شب از نجف تا کوفه پیاده می‌رفت که هنگام مناجات در مسجد کوفه باشد و پس از نماز صبح به نجف باز می‌گشت و قبل از هر کار به حرم مطهر جسد بزرگوارش امیرالمؤمنین (ع) مشرف می‌شد و با آن حالت معنوی و عرفانی که داشت به زیارت مشغول می‌شد. و برخی از کتب رجال در حالات آن بزرگوار نوشته‌اند که گاهی سئوال‌هایی از امام می‌کرد و به نحوی - که ما نمی‌دانیم - پاسخ دریافت می‌نمود.

کند نخواهم گفت جز اینکه او به خدا سید مرتضی (علم الهدی) است و اگر قرآن را تفسیر کند و به او گوش فرا دهم ، حیرت زده خواهم گفت : گویا خدا قرآن را بر او نازل کرده کما یجئین از رموز آن آگاه است .

در ستایش و مدح او سخنها بسیار است و نوشته ها بی شمار چرا که او در عین اینکه دانشمندی بزرگ بود ، در زهد و عبادت نیز نظیری نداشت ، در همان حال که به تدریس و تألیف با جدیتی فراوان مشغول بود ، دمی از خدمت به پندگان خدا نیاسائید . داستان مفصلی از مناظره او با دانشمندان یهود ، در کتابها نقل کرده اند که بیشتر شباهت به مناظره و احتجاج ائمه معصومین بسا علمای یهود و نصاری دارد ، این مناظره که در ۱۴ صفحه از قطع وزیری چاپ شده است و علمای یهود را به تسلیم و خضوع وامی دارد بیانگر اطلاع و آگاهیهای فوق العاده سید می باشد .

علما و دانشمندان بسیاری از محضر درس ایشان استفاده کرده و به مقامات والائی رسیدند که نام برخی از آنها را بیسان می کنیم :

- ۱ - شیخ جعفر کاشف الغطاء بزرگ ، تخصصیت برجسته جهان اسلام .
 - ۲ - سید محمد جواد عاملی صاحب مفتاح الکرامه .
 - ۳ - شیخ محمد تقی اصفهانی صاحب حاشیه بر معالم .
 - ۴ - شیخ احمد نراقی .
 - ۵ - شیخ ابوعلی جابری مؤلف کتاب منتهی المقال در علم رجال .
 - ۶ - شیخ اسدالله ستیری نویسنده مقابیس .
 - ۷ - شیخ محمد علی زینی عاملی نجفی .
 - ۸ - سید میرعلی طباطبائی صاحب ریاض .
 - ۹ - مولی محمد شفیع استرآبادی .
 - ۱۰ - شیخ حسین نجف .
 - ۱۱ - شیخ شمس الدین جمال الدین بهبهانی .
 - ۱۲ - شیخ مهدی نراقی .
- بحرالعلوم دارای کتابهای ارزنده ای در علوم گوناگون است که برخی از آنها را تاریخ به یادگار گذاشته است ، مهمترین آن آثار علمی را نقل می کنیم :

- ۱ - "مصابیح" : کتابی ارزنده در فقه (در عبادات و معاملات)
- ۲ - "الدرة النجفیة" منظرهای در فقه (طهارت و نماز) مشتمل است بر دو هزار بیت شعر و چندین بار تفسیر و شرح شده است .
- ۳ - "مشكاة الهدایة" : شیخ جعفر کاشف الغطاء به امسرحررالعلوم بر آن شرحی نوشته است .
- ۴ - العوائد الاصولیة .
- ۵ - حاشیه علی طهاره شرائع المحقق الحلی .
- ۶ - الفوائد الرجالیة .
- ۷ - رساله فی الفرق والملل .
- ۸ - تحفه الکرام فی تاریخ مکه و البیت الحرام .
- ۹ - شرح باب الحقیقه و المجاز .
- ۱۰ - قواعد احکام الشکوی .
- ۱۱ - الدرة البهیة فی نظم بعض المسائل - الاصولیة .
- ۱۲ - دیوان شعر . که دارای بیش از یک هزار بیت است .

رسیدگی به حال بینوایان

داستانهای بسیاری در باره دستگیری بحرالعلوم از بی نوایان و رسیدگی به مستمندان نقل شده است . برخی از نویسندگان

نوشته اند که شبها - همانند " جدش امیرالمؤمنین " (ع) کوله - باری از مواد غذایی بردوش می گرفت و از تاریکی شب استفاده کرده ، در کوچه های نجف راه می رفت و بر در خانه هر فقیر مستمندی که می رسید ، مقداری از غذا و پول به او و خانواده اش می داد ، و همواره از حال مردم سؤال می کرد و به بی نوایان رسیدگی می نمود

نوشته اند ، شی سید محمد جواد عاملی (ره) را که از شاگردان برجستاش بود ، فراخوانده او را توبیخ و سرزنش نمود ، مرحوم عاملی دلیل نگرانی استادش را پرسید ، استاد در پاسخ گفت : یکی از برادران مسلمان شما - که همسایه شماست - تهیدست است ، او هر شب خرمای بد ارزان قیمتی از بقال می گرفت و بجهه های خود را سیر می کرد ، امروز که رفته است از بقال بگیری ، بقال از دادن خرما امتناع ورزیده زیرا بدهکاری های آن بیچاره زیاد شده است ، وامشب او و بجهه های بی نام ماندند . سید عاملی از آقای بحرالعلوم معذرتخواهی می کند و از اینکه خبر نداشته است بوزش می طلبد ، بحرالعلوم در پاسخ می گوید : اگر با علم به حال آن بیچاره ، شام می خوردی و به او اعتنا نمی کردی ، کافر بودی ، ولی آنچه مرا نگران و ناراحت کرده است که تو خبر از برادر مسلمانند نداری ! باید از حال برادرانت جستجو کنی و آنان را دریابی .

راستی چه خوب است این جمله مرحوم بحرالعلوم را هر انسانی - بویژه مسئولین مملکت - درشت کنند و در اطاق خود آویزان نمایند . اگر هر کس به فکر همسایگان خود باشد ، دیگر فقیری در مملکت باقی نمی ماند .

در هر حال سید ، سینی بزرگی پر از غذا با مقداری پول به آقای عاملی داد و از او خواست که به منزل آن مؤمن برود و باهم شام بخورند ، و این پول را هم به او بپردازد تا قرضهای خود را ادا کند ، و خود همچنان منتظر ماند و شام تناول نکرد تا اینکه آقای عاملی برگشت و به او خبر داد که غذا را با همسایه اش تناول کرده و پول را هم به او داده است ، و جالب اینجا است که انعام بحرالعلوم درست به اندازه قرضها و دیون آن مؤمن بود !

وفات بحرالعلوم

... سرانجام در ماه رجب سال ۱۲۱۲ هجری قمری (۱۹۱۱ سال پیش) در سن ۵۷ سالگی سید مهدی بحرالعلوم ، نابغه تاریخ ، جهان فانی را وداع و ندای حق را لبیک گفته به سوی خدای خود شتافت . جسد پاکش را کنار قبر شیخ طوسی (ره) در مسجد طوسی به خاک سپردند ، که امروزه این مقبره به اسم "مقبره الطوسی و بحرالعلوم" معروف است .

۱ - ناگفته نماند که در این سده اخیر ، مراجع و علمای بسیاری از حوزه علمیه نجف اشرف و قم برخاسته اند و رونق زیادی به فقه داده اند ولی چون مبنای ما - در این مجموعه - بر اختصار است ، لذا از ذکر نام یک یک آن بزرگان خودداری میکنم